

Naast al dan niet turbulente ontwikkelingen in het onderwijsstelsel of discussies over de gewenste inhoud van het curriculum, waren er ook issues van geheel andere aard. Historicus Jacques Dane lichtte een opmerkelijke onderwijscampagne uit de archieven.

School en de ziekte van de zelfbevlekking

Een korte geschiedenis van de anti-masturbatiecampagne in het onderwijs

DOOR JACQUES DANE, TEKENINGEN AFKOMSTIG UIT DE COLLECTIE NATIONAAL ONDERWIJSMUSEUM

Zelfbevlekking is 'eene van de noodlottigste en menigvuldigst voorkomende kwalen, die haar ontstaan aan de school te danken hebben,' aldus de arts en oud-officier Th.A. Quanjer in zijn publicatie *De School van een geneeskundig standpunt beschouwd* (1879). De oorzaak van het masturbatieprobleem moest volgens deze geneesheer gezocht worden in het onderwijs: 'Het ondoelmatig ingericht zijn van privaten (toiletten, J.D.), waarvan eenige kinderen tegelijk gebruik maken, zonder toezicht van een onderwijzer, is de meest gelegenheidgevende oorzaak voor deze ziekte.' Het probleem waar Quanjer in 1879 op doelde, was het 'mutueel masturberen.' Of met andere, meer wereldse woorden: schooljongens die zichzelf groepsgewijs aftrekken.

Andere oorzaken van deze 'ziekte' zag Quanjer in gymnastische oefeningen - het touwklimmen en naar beneden glijden - en 'slecht ingerichte (ontworpen, JD) schoolbanken, waardoor de kinderen met over elkaar geslagen beenen zitten.' Door wrijving en warmte worden lustgevoelens opgewekt, die er voor zorgen dat het schoolkind overgaat tot zelfbevlekking.

Quanjers publicatie over school en soloseks uit 1879 stond niet op zichzelf, maar maakte deel uit van een omvangrijke anti-masturbatiecampagne in de westerse wereld, die in de eerste helft van de achttiende eeuw haar oorsprong heeft. Vanuit medische, theologische en pedagogische hoek werd gewaarschuwd voor de fysieke, morele en opvoedkundige gevaren van

zelfbevlekking (een term waarin 'bevlekking' synoniem is met het Bijbelse begrip 'zonde'). Masturberen zou tal van fysieke en psychische problemen veroorzaken - van puisten, doofheid, vergeetachtigheid, zwak zaad tot ruggenmergtering en hersenverweking. Masturberen, zowel bij jongens als bij meisjes, werd

Masturberen zou tal van fysieke en psychische problemen veroorzaken - van puisten, doofheid, vergeetachtigheid, zwak zaad tot ruggenmergtering en hersenverweking.

gezien als een maatschappelijke kwaal die te vuur en te zwaard bestreden diende te worden; in alle sociale geledingen en bij alle religieuze gezindten was men het hier roerend over eens.

Dat het op school als een serieus probleem werd beschouwd, wordt duidelijk uit een publicatie van onderwijsinspecteur J.C.

een antwoord was op het zelfbevlekkingsprobleem. Het houten zitvlak is uitgehold naar de vorm van het lichaam. Als de voeten van de leerling op de grond tussen de pedalen staan, kan hij of zij de benen niet kruisen of sluiten, zodat wrijving en verhitting van de geslachtsdelen wordt voorkomen (zie de afbeeldingen).

Het is niet bekend of Happels anti-masturbatieschoolbank in productie is genomen. Feit is wel dat de westerse wereld tot het midden van de twintigste eeuw beheerst werd door de fysieke en psychische gevaren van zelfbevlekking. Generaties puberleerlingen leefden met de ondraaglijke angst dat ze een zondig leven zouden leiden, geen gezond nageslacht zouden kunnen voortbrengen en misschien wel voortijdig zouden sterven, omdat ze toegaven aan een 'natuurlijke neiging'.

De ruim twee eeuwen durende, omvangrijke, internationale anti-masturbatiecampagne in het onderwijs was een pedagogische veldtocht die met een hedendaagse bril op bekeken onbegrijpelijk is. *The past is a foreign country!* ●

► Jacques Dane is onderwijshistoricus en hoofd collectie en onderzoek van het Nationaal Onderwijsmuseum.

Verder lezen:

- Jacques Dane, 'Slaven van het kwaad – Protestanten en zelfbevlekking in de eerste helft van de twintigste eeuw'. In: David Bos & John Exalto, *Genot en gebod. Huwelijk en seksualiteit in protestants Nederland vanaf 1800* (KokBoekencentrum Uitgevers: Utrecht 2019) blz. 56-75

Wirtz, die in zijn boekje *De Tempel des Heiligen Geestes* (1929) een herinnering aan zijn kwekelingentijd rond 1870 optekende. Als onderwijzer-in-opleiding op een protestants-christelijke school moest hij er op toezien dat zijn leerlingen het gemeenschappelijke ochtend- en middaggebed eerbiedigden:

"Eens, dat ik weer rondkeek, zag ik vlak voor mij een meisje van ongeveer 12 jaar, dat vóór op den rand der bank zat, met de handen den tafelrand vasthield en zich voortdurend bewoog. Ik bleef naar haar zien en bemerkte, dat het klamme zweet haar ten slotte uitbrak. Ze had de oogen dicht en had er daardoor geen erg in, dat ik haar voortdurend aankeek. Zoodra de onderwijzer het 'amen' liet hooren, deed ook zij haar oogen open en hield het lichaam stil, maar alles trilde nog na en haar gezicht zag er treurig uit."

In Wirtz' herinnering komen twee aspecten samen die de westerse wereld in 1929 al anderhalve eeuw in de greep hielden: zelfbevrediging als medisch en moreel probleem.

In de periode dat Wirtz kwekeling was, ontwierp de bekende Antwerpse schooldirecteur J. Happel een 'anti-masturbatieschoolbank'. Happels publicatie *L'Histoire du banc d'école* (1873) behandelt de fysieke problemen die slecht ontworpen schoolbanken veroorzaken, zoals afwijkingen aan wervelkolom, ribben, schouders, bekken, armen en benen. Happel introduceerde ook een ergonomisch verantwoorde schoolbank, die tegelijk

